

**Elżbieta Drogosz-Zabłocka,
Barbara Minkiewicz**

Potencjalne kwalifikacje absolwentów uczelni Warszawy i Mazowsza¹

Autorki przedstawiają charakterystykę potencjalnych kwalifikacji absolwentów uczelni Warszawy i Mazowsza na podstawie ich obrazu statystycznego. Przeprowadzają też ogólną analizę kwalifikacji oraz zmian, jakie w najbliższej przyszłości przyniesie pod tym względem wprowadzenie Krajowych Ram Kwalifikacji i nowa ustawa o szkolnictwie wyższym. Znaczny odsetek studentów Mazowsza zdobywa kwalifikacje w uniwersytetach publicznych największego ośrodka akademickiego w kraju, Warszawy. Wśród studentów i absolwentów uczelni Warszawy i Mazowsza dominują kobiety. Także częściej na Mazowszu niż w kraju absolwentką studiów inżynierskich jest kobieta. Większość absolwentów uczelni Mazowsza uzyskała swoje kwalifikacje w uczelni publicznej (podobnie jak w kraju, ale na Mazowszu odsetek tych absolwentów jest niższy) i na studiach niestacjonarnych (ale na Mazowszu odsetek tych absolwentów jest wyższy niż w kraju o blisko 7 punktów procentowych). Większość absolwentów uczelni Mazowsza nabyła kwalifikacje potwierdzone dyplomem licencjata i były one adekwatne do efektów kształcenia w obszarze kierunków studiów: ekonomicznych, administracyjnych i społecznych oraz grupy kształcenie (głównie kierunków pedagogicznych). Udział doktorantów studiujących na Mazowszu wśród doktorantów ogółem, jest znaczący. Nawet wówczas, gdy tylko połowa z nich trafi do sektora nauki i szkolnictwa wyższego, są to zasoby przyszłych kadr naukowych Warszawy, Mazowsza i kraju. Uczelnie Warszawy i Mazowsza mają także więcej niż inne ośrodki akademickie słuchaczy studiów podyplomowych, kursów, wykładów i programów MBA.

Słowa kluczowe: szkoły wyższe, student, absolwent, słuchacz, kwalifikacje, dyplom, kierunek studiów, studia podyplomowe, kurs, Warszawa, Mazowsze.

¹ Artykuł powstał na podstawie opracowań pt. *Profil społeczności studenckiej „Akademickiego Mazowsza”* oraz *Profil absolwentów „Akademickiego Mazowsza”*, w: *Analiza szkół wyższych Warszawy i Mazowsza – raport analityczny na temat potencjału, kluczowych kompetencji, strategii oraz działania szkół wyższych na Mazowszu* przygotowanego w ramach projektu Foresight regionalny dla szkół wyższych Warszawy i Mazowsza „Akademickie Mazowsze 2030”, Warszawa, październik 2010, s. 190–247.

Wprowadzenie

Celem projektu „Foresight regionalny dla szkół wyższych Warszawy i Mazowsza. Akademickie Mazowsze 2030” jest dostosowanie kierunków kształcenia, modeli organizacji szkół wyższych oraz profilu absolwenta do rzeczywistych potrzeb rynku pracy przyszłości. Uzyskane rezultaty mają się przyczynić m.in. do określenia, w perspektywie 2030 roku, strategicznych dziedzin kształcenia w czterech obszarach nauki: technice, naukach społecznych, biologii, naukach humanistycznych, a w zakresie rozwoju gospodarczego i społecznego – do dostosowania oferty kształcenia do potrzeb rynku pracy. Dane przedstawione w artykule (zaktualizowane w stosunku do raportu stanowiącego podstawę opracowania²), mogą być także punktem wyjścia do podjęcia dyskusji o przyszłości akademickiego Mazowsza, w tym m.in. do projektowania kierunków studiów w dziedzinach strategicznych. Wykorzystano je także do analiz SWOT i PEST opracowanych na potrzeby projektu „Akademickie Mazowsze 2030”³.

Jakie są obecnie potencjalne kwalifikacje⁴ absolwentów uczelni Mazowsza? Nie dysponujemy informacjami pozwalającymi na ich kompleksową ocenę. Nie wiemy (nie mamy takich danych), jaką wiedzę, jakie umiejętności oraz postawy personalne i społeczne mają absolwenci szkół wyższych. Nie wiemy także, w jakim stopniu nabyli kwalifikacje na poziomie szkoły średniej (wiemy tylko, że je nabyli, ponieważ ukończyli szkołę średnią, uzyskując świadectwo oraz zdając maturę; niektórzy zdali także egzamin zawodowy). Pośrednio możemy o tym wnioskować na podstawie wyników procesu rekrutacyjnego, wymagań stawianych kandydatom na studia oraz liczby kandydatów. Dostępne dane statystyczne nie umożliwiają analiz przepływu studentów z uczelni do uczelni lub wewnątrz uczelni z jednego kierunku do innego. Interesującą analizą, która mogłaby, przynajmniej w pewnym stopniu, doprowadzić do uzyskania odpowiedzi na niektóre z tych pytań, byłby przegląd wydawanych przez polskie uczelnie, zarówno w języku polskim, jak i angielskim, suplementów do dyplomów. Informacje tam zawarte pozwoliłyby na opis uzyskanych kwalifikacji na przykład podczas praktyk krajowych czy zagranicznych oraz akumulację wszystkich zdobytych doświadczeń. Dysponujemy także ograniczonymi informacjami na temat uczestników innych form kształcenia niż tradycyjne studia (np. słuchaczy uniwersytetów otwartych czy uniwersytetów trzeciego wieku); nie wiemy, dlaczego podejmują kształcenie w tych formach i jakie uzyskują kwalifikacje. Niedostatki te sprawiają, że opis potencjalnych kwalifikacji absolwentów uczelni Mazowsza jest niepełny, ale mimo tych ograniczeń godny uwagi.

² Który został przygotowany na podstawie danych statystycznych GUS z 2009 roku, (zakupionych w GUS na potrzeby raportu), udostępnionych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego sprawozdań rektorów szkół wyższych (dane te były niepełne; zabrakło, co oczywiste, informacji z uczelni spoza resortu, ale także z kilku uczelni podległych MNiSzW. W niektórych sprawozdaniach brakowało także informacji szczegółowych), stron internetowych uczelni (wrzesień 2010 roku). Dane te nie zawsze były zbieżne, mimo że niektóre z nich pochodziły z tego samego okresu sprawozdawczego. Stanowi to pewne ograniczenie, ponieważ informacje, na podstawie których sporządzono charakterystyki, tabele i rysunki, nie zawsze obejmują te same liczby szkół wyższych, a w konsekwencji te same liczby studentów i absolwentów.

³ Por. artykuł Marii Romanowskiej w niniejszym numerze.

⁴ W artykule kwalifikacje rozumiemy, zgodnie z zaleceniem Parlamentu Europejskiego i Rady z 23 kwietnia 2008 r., jako: „formalny wynik procesu oceny i walidacji uzyskany w sytuacji, w której właściwy organ zgodnie z ustaloną procedurą stwierdził, że dana osoba osiągnęła efekty uczenia się zgodne z określonymi standardami” (*Autonomia...* 2010, s. 12).

W roku akademickim 2009/2010 w systemie szkolnictwa wyższego w Polsce kształciło się 1,9 tys. studentów, w tym 17 tys. cudzoziemców, co stanowi 0,9% ogółu studentów. Analizując kwalifikacje studentów w kontekście typu szkoły wyższej, w której je nabyli, można stwierdzić, że więcej niż co czwarty student kształci się w uniwersytecie, więcej niż co szósty w wyższej szkole technicznej i co szósty w wyższej szkole ekonomicznej. W stosunku do roku poprzedniego udział studentów uczelni ekonomicznych w liczbie studentów ogółem zmniejszył się ponad 2 punkty procentowe. Ze względu na założone cele projektu, na uwagę zasługują także kwalifikacje studentów nabyte w akademiach medycznych, rolniczych oraz pedagogicznych. Odsetki studentów kształcących się w tych uczelniach mieszczą się w przedziale od 3,2 (uczelnie medyczne) do 5,6 (uczelnie pedagogiczne) (*Szkoły wyższe... 2010*).

Społeczność studencka Mazowska w roku akademickim 2009/2010 liczyła 347,2 tys. studentów, w tym 2,8 tys. cudzoziemców w uczelniach publicznych⁵.

Dane statystyczne, którymi dysponujemy, upoważniają do wyróżnienia następujących cech społeczności studentów uczelni Mazowska w porównaniu do innych województw:

- największa liczebność (w uczelniach publicznych i niepublicznych);
- znaczący udział kwalifikacji zdobytych na studiach w uniwersytetach publicznych (co piąty student Mazowska studiuje na uniwersytecie, co siódmy student uniwersytetu w Polsce jest studentem uniwersytetu na Mazowszu);
- znaczący udział kwalifikacji zdobytych na studiach w trybie niestacjonarnym (blisko trzy piąte ogółu studiujących na Mazowszu; 7,22 punktu procentowego powyżej średniej krajowej);
- znaczący udział kwalifikacji nabytych w uczelniach niepublicznych (46,12% ogółu studiujących na Mazowszu; 12,5 punktu procentowego powyżej średniej krajowej);
- dominacja kwalifikacji nabytych na kierunkach z grup: nauki społeczne, gospodarka, prawo oraz pedagogika, nauki humanistyczne i sztuka, a także nauki medyczne;
- znaczący udział doktorantów (co piąty doktorant w Polsce jest doktorantem uczelni lub placówek naukowych Mazowska);
- znaczący udział kwalifikacji nabytych w innych formach kształcenia niż tradycyjne studia (co piąty uczestnik studiów podyplomowych w Polsce jest słuchaczem studiów podyplomowych na Mazowszu).

Kontekst rynku pracy

Zmiana liczby i struktury studiujących (nie tylko na Mazowszu, ale także w całym kraju)⁶ wpływa na zmianę kwalifikacji absolwentów i – w jakiejś mierze – ich pozycję na rynku pracy (na co wskazują badania i statystyki płac i bezrobocia). W badaniach prowadzonych w ramach *Diagnozy społecznej 2009* (Czapiński, Panek, red. 2009) na pytanie o przyczynę pozostawania bez pracy, skierowane do osób niepracujących (bezrobotnych

⁵ Brak danych z 2010 roku na temat cudzoziemców – studentów w uczelniach niepublicznych Mazowska.

⁶ W następstwie wzrostu liczby studiujących w uczelniach niepublicznych i na studiach niestacjonarnych, w nowych szkołach wyższych zlokalizowanych poza tradycyjnymi ośrodkami akademickimi, na studiach licencjackich i inżynierskich i zniesienia lub obniżenia barier selekcji kandydatów na studia (por. szerzej: Sztanderska, Minkiewicz, Bąba 2004).

i biernych zawodowo), ponad 4% wskazało na brak kwalifikacji odpowiadających pracodawcom. Istotny jest jednak fakt, iż liczba osób tak oceniających swoje kwalifikacje wzrasta. Wśród pozostających bez pracy w latach 2000–2007 na tę przyczynę wskazało 4,2% respondentów, ale wśród pozostających bez pracy w latach 2005–2009 już 4,9%. Dla analizowanego zagadnienia ważny jest jednak poziom wykształcenia osób, które udzieliły takich odpowiedzi. Nie dysponujemy danymi odnoszącymi się wyłącznie do osób z wykształceniem wyższym, zagregowane dane przedstawione w tabeli 1 obejmują osoby z wykształceniem wyższym i policealnym.

Tabela 1

Niepracujący z powodu braku kwalifikacji odpowiadających pracodawcom (subiektywna ocena respondenta) w latach 2000–2007 i 2005–2009 (w %)

Poziom wykształcenia	2000–2007	2005–2009
Wyższe i policealne	6,0	9,2
Średnie	28,6	27,0
Zasadnicze zawodowe i ponadgimnazjalne	42,0	39,8
Podstawowe i poniżej	23,4	23,8

Źródło: Grabowska, Kotowska 2009, s. 130.

W latach 2000–2007 osoby z wykształceniem wyższym i policealnym stanowiły 6% niepracujących, a w latach 2005–2009 odsetek ten wzrósł do 9,2. Ze statystyk dotyczących bezrobocia wynika, że udział bezrobotnych z wyższym wykształceniem w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych w latach 2000–2008 rośnie, zarówno w skali kraju, jak i w województwie mazowieckim (w kraju: z 2,5% do 8,5%, w województwie mazowieckim – z 2,8% do 9%). Bezrobotni Mazowsza z wyższym wykształceniem w roku 2000 stanowili 11,7% ogółu bezrobotnych w kraju, a w 2008 roku – ponad 12,8%. Niższa jest także premia za wyższe wykształcenie. W 1999 roku przeciętne wynagrodzenie brutto osób z wykształceniem wyższym było o 50% wyższe od przeciętnego wynagrodzenia brutto ogółem (odpowiednio: 1800,31 zł i 2700,98 zł), w 2008 roku – o 41,4% (odpowiednio: 3232,07 zł i 4568,80 zł)⁷. Najkorzystniejszy, z tego punktu widzenia, był rok 2004 (wynagrodzenie osób z wyższym wykształceniem było wyższe od przeciętnego o 54%). Następne lata przyniosły pogorszenie tej relacji.

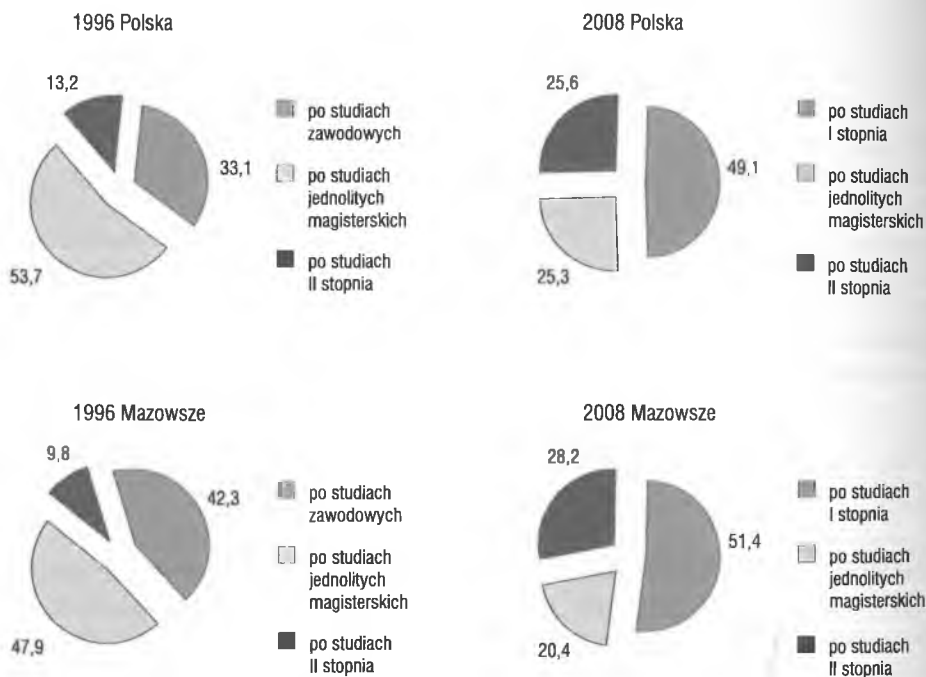
Zmiana pozycji absolwentów na rynku pracy wynika m.in. z przeobrażeń, jakie zachodzą na rynku usług edukacyjnych (spowodowanych m.in. wzrostem aspiracji edukacyjnych młodzieży, wzrostem skali studiów komercyjnych, wzrostem skali kształcenia, wzrostem konkurencji między podmiotami edukacyjnymi, niedofinansowaniem szkolnictwa wyższego i pogorszeniem jego jakości, niedostosowaniem oferty do potrzeb rynku pracy). Do najbardziej znaczących należą m.in. następujące zmiany:

⁷ A tak naprawdę, to relacja ta jest najprawdopodobniej jeszcze mniej korzystna. W 1999 roku była tylko jedna kategoria wykształcenia na tym poziomie – wyższe, w 2008 roku – już dwie, z różnym przeciętnym wynagrodzeniem brutto: (1) wyższe ze stopniem naukowym co najmniej doktora oraz tytułem magistra, lekarza lub równorzędnym (4568,80 zł) i (2) wyższe z tytułem inżyniera, licencjata, dyplomowanego ekonomisty lub równorzędnego (z wynagrodzeniem 4327,74 zł).

- Upowszechnianie się studiów licencjackich (wzrost liczby studentów) i wzrost liczby absolwentów tych studiów wchodzących na rynek pracy (por. tabele I i II w aneksie). Warto podkreślić, że studia te są krótsze. Większość absolwentów uczy się 3 lata (studia inżynierskie pierwszego stopnia są zwykle dłuższe o jeden semestr) i ma inne kwalifikacje niż absolwenci studiów magisterskich.
- Wzrost skali kształcenia na studiach niestacjonarnych i liczby ich absolwentów na rynku pracy (por. tabela 3). Jeśli nawet program studiów niestacjonarnych jest taki sam jak studiów stacjonarnych (a w większości uczelni tak nie jest), to student ma znacznie mniej godzin zajęć, często tych aktywnych, przeznaczonych na kształtowanie umiejętności (ćwiczeń, konwersatoriów, laboratoriów itp.).
- Pojawienie się wielu nowych uczelni na mapie edukacyjnej kraju (głównie niepublicznych), nie tylko w ośrodkach akademickich, ale często poza nimi. Są to niekiedy placówki bez tradycji edukacyjnych, bez dobrych, takich jak na uczelniach z tradycjami, doświadczeń⁸.

Rysunek 1

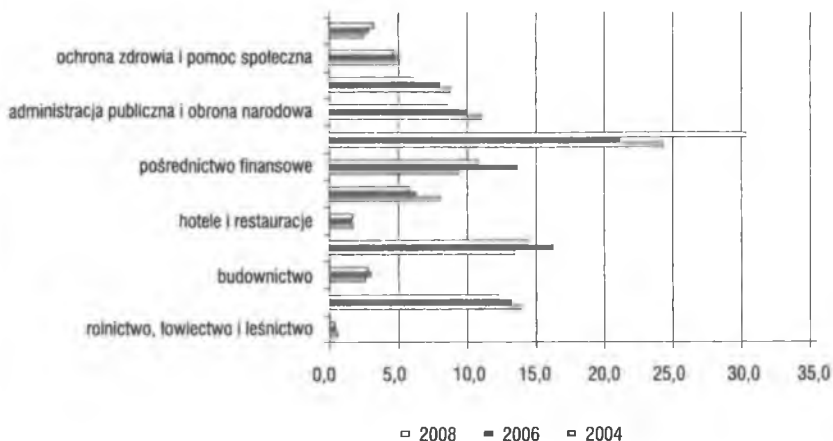
Zmiana struktury absolwentów szkół wyższych wchodzących na rynek pracy w Polsce i na Mazowszu w roku 1996 i 2008

Źródło: *Rocznik... 1997; Rocznik... 2009.*

⁸ W roku akademickim 1996/1997 kandydaci na studia mieli do wyboru uczelnie w 42 miastach (na Mazowszu: w Warszawie, Płocku, Ostrołęce, Pułtusku, Radomiu i w Siedlcach), dziś już w 125 (poza filiami i wydziałami zamiejscowymi) (na Mazowszu: w Warszawie, Płocku, Ostrołęce, Pułtusku, Radomiu i Siedlcach, ale także w Brwinowie, Ciechanowie, Józefowie, Mińsku Mazowieckim, Otwocku, Podkowie Leśnej, Pruszkowie, Sochaczewie i Żyrardowie).

Rysunek 2
Absolwenci szkół wyższych Mazowsza podejmujący pierwszą pracę
w roku 2004, 2006 i 2008

Źródło: *Rocznik...* 2005; 2007; 2009.

- Pogorszenie warunków (bazy materialnej wielu uczelni) i jakości kształcenia⁹ (m.in. relacji liczby studentów do nauczycieli akademickich, tempa rozwoju kadry wykładowców).
- Zbyt wolno zmieniająca się struktura kierunkowa kształcenia (por. rysunki 3 i 4) – dywersyfikacja oferty edukacyjnej następowała i następuje jednak w oderwaniu od potrzeb rynku (m.in. dlatego, że ten był i jest mało przejrzysty, jeśli chodzi o zapotrzebowanie na kompetencje). Interwencje z zewnątrz, które mają na celu zmiany w tej dziedzinie¹⁰, nie zawsze przynoszą oczekiwane efekty albo przynoszą mniejsze od oczekiwanych, a ich uzasadnienia i związane z nimi procedury – bywa, że budzą wątpliwości (np. diagnoza potrzeb w tym zakresie i lista kierunków zamawianych, lista uczelni, które otrzymują pieniądze na stypendia).

Na podstawie ogólnodostępnych statystyk można odpowiedzieć na pytanie, gdzie podejmują pierwszą pracę absolwenci uczelni Mazowsza oraz czy ich wybory zawodowe są stabilne, czy też się zmieniają. Dane szczegółowe wskazują, że najwięcej absolwentów trafia do obsługi nieruchomości i firm (w 2008 roku 30%, aż o 10 punktów procentowych więcej niż w roku 2006), do budownictwa (ponad 14% w 2008 roku), przemysłu (12%), sekcji handel i naprawy (prawie 11%), transport i gospodarka magazynowa – 8,5%. W sumie, w tych pięciu sekcjach znajduje zatrudnienie ponad 75% absolwentów uczelni Mazowsza (71,4% w 2004 roku i 73,6% w 2006 roku). Wzrasta także liczba absolwentów Mazowsza podejmujących pracę w sektorze prywatnym – o 10 punktów procentowych w roku 2008 w porównaniu z rokiem 2006.

⁹ Na co wskazują m.in. oceny Państwowej Komisji Akredytacyjnej oraz wnioski o zawieszenie kształcenia na kierunkach bądź poziomach kształcenia. Niektóre z nich zapoczątkowują proces likwidacji uczelni.

¹⁰ Zamawianie przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego kształcenia na określonych kierunkach studiów.

Potencjalne kwalifikacje zdobywane w szkołach wyższych

Chociaż Krajowe Ramy Kwalifikacji (KRK), jako metoda opisu kształcenia na poziomie wyższym, nie funkcjonują jeszcze w praktyce, to można zauważyć, że zintensyfikowano prace nad ich wprowadzeniem. Świadczą o tym liczne seminaria i konferencje poświęcone temu zagadnieniu, a także podejmowanie przez kolejne uczelnie prób opracowania programów kształcenia w perspektywie KRK oraz publikacje (np. *Autonomia...* 2010). Koncepcja Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego (EOSW), w którym uczestniczy obecnie formalnie 46 krajów, ma na celu m.in. stworzenie warunków do mobilności obywateli oraz dostosowanie systemu kształcenia do potrzeb rynku pracy. W realizacji tych celów pomoże np. opracowanie i wdrożenie ram kwalifikacji, a w konsekwencji – systemu łatwo czytelnych i porównywalnych dyplomów. Służyć temu celowi powinny również studia dwustopniowe (już funkcjonujące), umożliwiające większą elastyczność systemu i dostosowanie do potrzeb studenta oraz powstawanie (na znacznie większą niż dziś skalę) indywidualnych ścieżek uczenia się. Warto podkreślić, że system studiów dwustopniowych nie zawsze spotyka się z akceptacją środowiska akademickiego. Jego wprowadzenie zostało w wielu krajach wymuszone ustawowo, chociaż niektóre kierunki studiów prowadzone są nadal jako studia jednostopniowe (w Polsce m.in. studia medyczne, psychologiczne, prawnicze). Struktura dwustopniowa (3+2 lata akademickie) dominuje w szkolnictwie 17 państw-sygnatariuszy Procesu Bolońskiego (m.in. w: Danii, Finlandii, Polsce, Słowacji, Stolicy Apostolskiej, Szwecji i we Włoszech), a w 22 jest stosowana, chociaż nie stanowi tam dominującego modelu (np. w Szkocji 4+1 rok akademicki lub na Litwie 4+2 lata akademickie) (*Szkolnictwo wyższe...* 2010).

Model studiów dwustopniowych został rozszerzony o studia doktoranckie (Komunikat Berliński, 2003), traktowane obecnie jako studia trzeciego stopnia. Związek kształcenia i badań naukowych, który urzeczywistnia się przede wszystkim na studiach doktoranckich, został potwierdzony w Komunikacie z Bergen (2005) i po spotkaniu ministrów szkolnictwa wyższego w Londynie (2007). „Kształcenie doktorantów, a szerzej: kształcenie młodych naukowców jest właśnie tym, co w największym stopniu łączy kształcenie i badania naukowe (Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego z Europejską Przestrzenią Badawczą) (Kraśniewski 2009, s. 58).

Kwalifikacje zdobywane w szkolnictwie wyższym, w odniesieniu do KRK będą charakteryzowane przez:

- efekty kształcenia oraz
- poziom i odpowiadający im nakład pracy studenta, wyrażony w punktach ECTS.

System punktów ECTS powstał pod koniec lat osiemdziesiątych w ramach programu Erasmus i był stosowany do transferu punktów w związku z mobilnością studentów (odbywanie studiów i praktyk w różnych uczelniach). Obecnie stał się podstawowym elementem opisu Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. W przypadku rozliczania osiągnięć studenta za pomocą punktów ECTS, powszechnie przyjmuje się, że roczny nakład pracy studenta na studiach stacjonarnych odpowiada 60 punktom ECTS. Dlatego studiom licencjackim, trzyletnim, przyznawane jest 180 punktów ECTS, a dwuletnim magisterskim – 120 punktów ECTS. W praktyce państwa dostosowały jednak zasady stosowania punktów ECTS do własnej sytuacji, biorąc pod uwagę specyfikę uczelni, zakres studiów i dyscyplin naukowych oraz specyfikę rynku pracy. Z danych Eurydice wynika, że niewielka

liczba krajów opiera punkty na efektach kształcenia oraz wkładzie pracy studentów. Rezultaty tych działań pojawią się zapewne wówczas, gdy zaczną obowiązywać ramy kwalifikacji. Punkty zaliczeniowe definiowane są obecnie na kilka sposobów, najczęściej na podstawie liczby godzin zajęć oraz nominalnego wkładu pracy studentów (*Szkolnictwo...* 2010).

W pracach nad Krajowymi Ramami Kwalifikacji dla szkolnictwa wyższego zakłada się, że efekty kształcenia będą definiowane na czterech poziomach:

- systemu szkolnictwa wyższego;
- obszaru kształcenia (w systemie nauki w Polsce odpowiadają one w przybliżeniu dziedzinom wiedzy);
- grup kierunków/programów studiów;
- konkretnego kierunku studiów.

W konsekwencji odniesienia efektów kształcenia do poziomu systemu oraz obszarów kształcenia przestanie obowiązywać dotychczasowa zasada standaryzowania kierunków oraz centralna lista nazw kierunków studiów. Standaryzowane będą efekty kształcenia (na poziomie centralnym). Opisane one będą w trzech wymiarach: wiedzy, umiejętności (w tym komunikowania i uczenia się) oraz kompetencji personalnych i społecznych. Kwalifikacje mogą być także określone przez profil kształcenia: teoretyczny lub praktyczny, bądź dziedzinę kształcenia, np. nauki humanistyczne, technikę czy nauki społeczne. Profil kształcenia może mieć w praktyce wpływ na wybór ścieżki kształcenia i studiów pierwszego i drugiego stopnia o charakterze bardziej teoretycznym (akademickim) bądź bardziej praktycznym (zawodowym). Dotychczasowe doświadczenia związane z upowszechnianiem się modelu studiów dwustopniowych wskazują, że obserwujemy zjawisko różnicowania charakteru studiów i nawet w krajach, w których funkcjonują systemy binarne – wyróżnione sektory kształcenia uniwersyteckiego i zawodowego (Wójcicka 2002) – obserwuje się przenikanie obu sektorów, o czym świadczy ich oferta edukacyjna (Kraśniewski 2009).

Kwalifikacje uzyskiwane w obszarze szkolnictwa wyższego obejmują trzy podstawowe poziomy kwalifikacji: poziom I, odpowiadający kwalifikacjom uzyskanym po ukończeniu studiów pierwszego stopnia (nazwa kwalifikacji: licencjat i inżynier), poziom II – kwalifikacje po studiach drugiego stopnia (nazwa kwalifikacji: magister), poziom III – ukończenie studiów trzeciego stopnia (nazwa kwalifikacji: doktor) (*Autonomia...* 2010, s. 16–21).

Warto zaznaczyć, że tak opisane kwalifikacje powodują nie tylko zmianę dotychczas używanego języka, ale przede wszystkim sposobu myślenia o kształceniu na poziomie wyższym, w którym proces uczenia się studenta i efekty jego pracy będą najistotniejsze. W kontekście realizowanego projektu foresight i w perspektywie działań strategicznych w obszarze szkolnictwa wyższego Warszawy i Mazowsza, ten sposób myślenia o kwalifikacjach powinien towarzyszyć planowanym działaniom. Przedstawione w artykule analizy nie pozwalają, niestety, na szczegółowe omówienie kwalifikacji posiadanych przez absolwentów Mazowsza (co zostało już wspomniane), nie mamy danych opisujących efekty kształcenia w wymiarze: wiedzy, umiejętności oraz kompetencji personalnych i społecznych. Możemy jednak wskazać, w ujęciu statystycznym, potencjalne kwalifikacje uzyskiwane po ukończeniu studiów pierwszego, drugiego i trzeciego stopnia, a także potencjalne kwalifikacje określone przez grupy kierunków kształcenia.

Kwalifikacje nabywane w uczelniach publicznych i niepublicznych oraz na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych

Teoretycznie, kwalifikacje nabywane na danym kierunku studiów w szkołach wyższych sektora publicznego i niepublicznego powinny być tożsame. W praktyce mamy do czynienia ze znacznymi różnicami wynikającymi chociażby z wymagań stawianych w procesie rekrutacji (np. wyniki matury odzwierciedlające poziom opanowania wiedzy i umiejętności na niższych poziomach edukacji), kwalifikacji kadry, czy warunków kształcenia (Sztanderska, Minkiewicz, Bąba 2004).

Większość studentów w Polsce kształci się w sektorze publicznym, w którym studia stacjonarne są bezpłatne. Ogółem w Polsce w roku akademickim 2009/2010 studiowało w sektorze publicznym 66,7% wszystkich studentów, a na Mazowszu – 53,9% ogółu studentów Mazowsza. W sektorze niepublicznym studiowało na Mazowszu – 46,1% i w stosunku do roku poprzedniego udział ten zmniejszył się o 1 punkt procentowy. Mimo tego spadek odsetek studiujących w sektorze niepublicznym na Mazowszu jest wyższy niż w kraju o blisko 13 punktów procentowych. Dane te mogą wskazywać na większą dostępność w tym regionie studiów w sektorze niepublicznym. Może to wynikać z bogatej oferty edukacyjnej¹¹, niższych wymagań przy ubieganiu się o przyjęcie na studia oraz większych możliwości finansowych mieszkańców Mazowsza, szczególnie aglomeracji warszawskiej, pozwalających na pokrycie kosztów edukacji.

Analiza danych z lat 2008–2009 wskazuje, że liczba studentów w uczelniach niepublicznych Polski i Mazowsza zmniejsza się szybciej niż w uczelniach publicznych, przy czym spadek ten jest większy na Mazowszu niż w Polsce (tabele 2 i 3). Jeśli ta tendencja okaże się trwała, oznacza to, że liczba dyplomów (potwierdzonych kwalifikacji) uzyskiwanych w uczelniach niepublicznych będzie się zmniejszać w kolejnych latach. A zatem do publicznych szkół wyższych będzie trafiać większy odsetek młodzieży, chociaż ogólna liczba studentów będzie się sukcesywnie zmniejszać, na co wskazują trendy demograficzne (*Zatrudnienie...* 2010).

Warto zaznaczyć, że znaczna część kwalifikacji (licencjatów, inżynierów i magistrów) uzyskiwana jest w Warszawie. Jeśli naszą analizę ograniczymy do publicznych uniwersytetów w Polsce i na Mazowszu, to blisko co siódmy student uniwersytetu publicznego w kraju jest studentem uniwersytetu mieszczącego się w Warszawie (oba uniwersytety – Uniwersytet Warszawski i Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego – funkcjonują w stolicy). W publicznych uczelniach Mazowsza jest ponadtrzykrotnie więcej studentów na studiach inżynierskich pierwszego stopnia niż w uczelniach niepublicznych. Również kontynuujący swoją edukację na studiach drugiego stopnia trafiają częściej do publicznych uczelni Mazowsza, także liczba studentów jednolitych studiów magisterskich jest blisko dwukrotnie większa w uczelniach publicznych.

Spółeczność studencka akademickiego Mazowsza charakteryzuje się większym udziałem studentów studiów niestacjonarnych (58,00%) niż uczelnie polskie ogółem (50,62%). Oprócz województwa mazowieckiego, podobne proporcje studentów – większy niż w kraju odsetek studentów studiów niestacjonarnych – występują w województwach: łódzkim

¹¹ Por. artykuł Stanisława Macioła w niniejszym tomie.

Tabela 2

Dynamika wzrostu liczby studentów w latach 2008–2009 w szkołach wyższych
Polski i Mazowsza – według sektorów własności (w %, rok 2008 = 100%)

Studenci	Polska	Mazowsze
	2008 = 100	2008 = 100
Ogółem	98,56	96,51
Uczelnie publiczne ogółem	99,89	98,54
Uczelnie niepubliczne ogółem	96,01	94,24

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Szkoły wyższe...* 2009; 2010.

Tabela 3

Studenci w uniwersytetach publicznych w Polsce i w Warszawie według trybu studiowania

Uniwersytety publiczne	Ogółem	W tym kobiet	Studia stacjonarne	Studia niestacjonarne	Kobiety /ogółem (w %)	Stacjonarne /ogółem (w %)	Niestacjonarne /ogółem (w %)
W Polsce	504 073	338 307	313 515	190 558	67,11	62,20	37,80
W Warszawie	71 365	47 296	41 378	29 987	66,27	57,98	42,02

Źródło: jak do tabeli 2.

(tylko 37,24% studiuje w trybie stacjonarnym, najmniej w kraju), podlaskim, śląskim, świętokrzyskim i wielkopolskim. Można zatem ostrożnie wnioskować, iż większość kwalifikacji, absolwenci uczelni Mazowsza nabyli w niestacjonarnym trybie studiów, często łącząc je z pracą.

Kwalifikacje nabywane na kierunkach studiów¹²

Interesujących danych dostarcza analiza studentów według kierunków i grup kierunków kształcenia w Polsce i na Mazowszu. W uczelniach Mazowsza, podobnie jak w całym kraju, najczęściej wybieranymi grupami kierunków kształcenia są: ekonomiczne i administracyjne, społeczne, pedagogiczne, grupa kierunków humanistycznych oraz inżynierijno-technicznych. Studenci, którzy wybrali pięć wymienionych grup kierunków stanowią ponad połowę (52,1%) wszystkich studentów w Polsce, w uczelniach Mazowsza, udział studentów tych grup kierunków jest znacznie wyższy i wynosi 68,3% (rysunek 3).

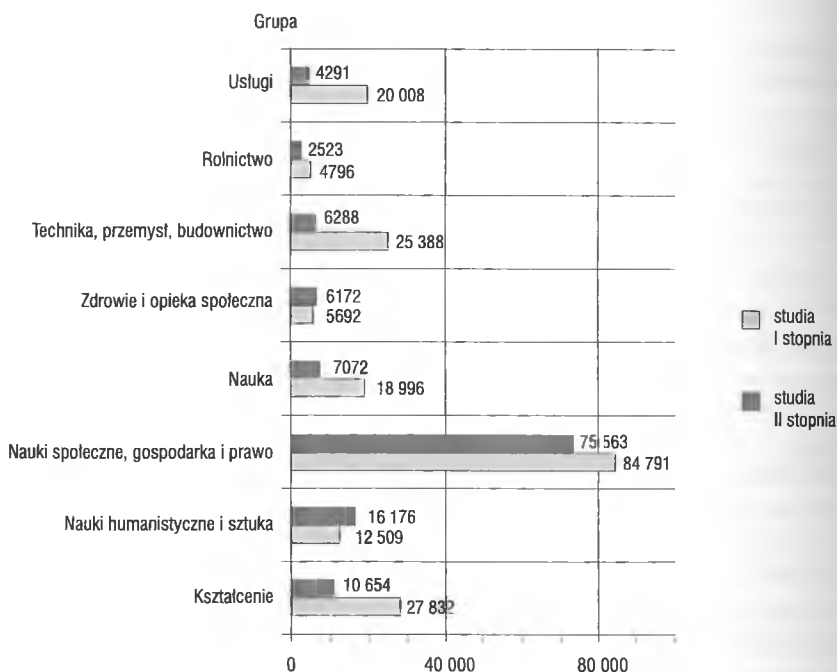
Studenci kierunków studiów z grupy społeczna oraz ochrona i bezpieczeństwo w uczelniach Mazowsza stanowią znaczny odsetek studentów tych grup w kraju, widocz-

¹² Ten podrozdział artykułu został opracowany na podstawie danych z 2009 roku, ponieważ nie dysponujemy jeszcze informacjami w takim układzie danych z roku akademickiego 2009/2010.

na jest dominacja kierunków z grupy ochrona i bezpieczeństwo (46,3% studentów stanowią studenci z uczelni Mazowsza).

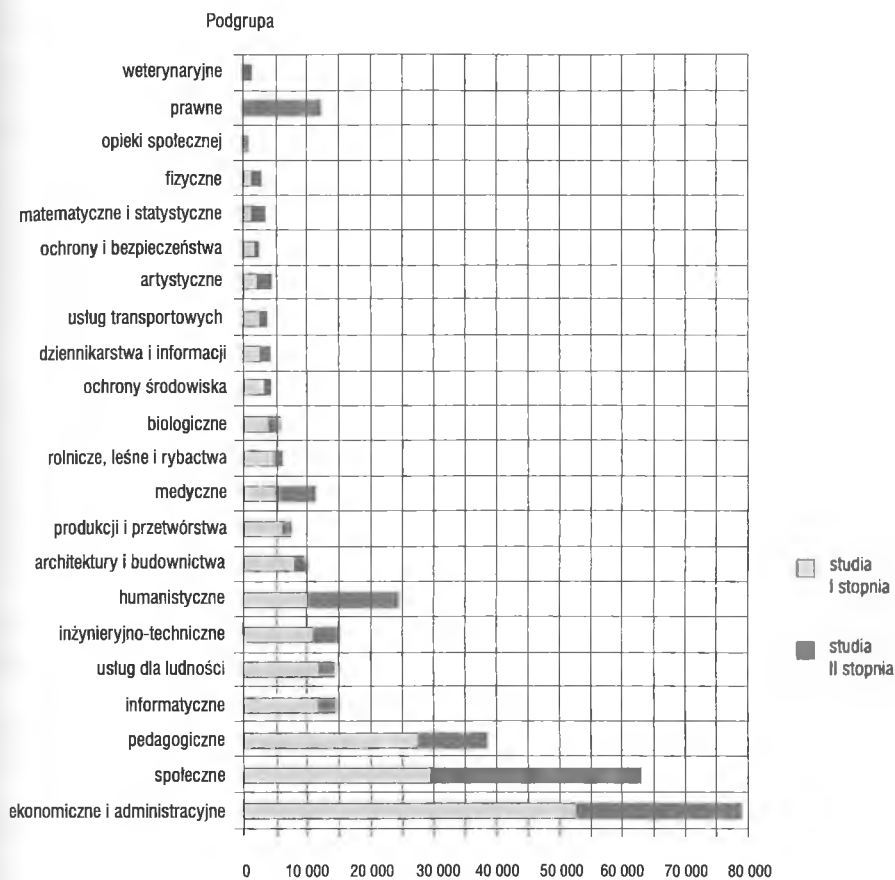
Z danych przedstawionych na rysunku 4 wynika, że najliczniejszą grupę studentów na studiach pierwszego stopnia stanowią studenci kierunków ekonomicznych i administracyjnych oraz społecznych i pedagogicznych. Uzyskują oni kwalifikacje potwierdzone dyplomem licencjata lub inżyniera. Najwięcej studentów wybiera studia drugiego stopnia na kierunkach społecznych, ekonomicznych i administracyjnych, humanistycznych, medycznych oraz prawnych (są to wyłącznie studia jednolite magisterskie).

Rysunek 3
Studenci na studiach I i II stopnia w uczelniach Mazowsza
według grup kierunków kształcenia w roku akademickim 2008/2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Szkoły wyższe...* 2009.

Rysunek 4
 Studenci w uczelniach Mazowsza według podgrup kierunków kształcenia
 w roku akademickim 2008/2009

Źródło: jak do rysunku 3.

Kwalifikacje absolwenta akademickiego Mazowsza

Zakładanym celem analiz prowadzonych w projekcie było m.in. określenie potencjału (nabytych kwalifikacji) absolwentów kończących studia wyższe. Na podstawie uzyskanych i dostępnych w statystykach publicznych danych¹³ można było wnioskować jedynie o poziomie posiadanych przez nich kwalifikacji utożsamianych z uzyskanym dyplomem szkoły wyższej. Scharakteryzowanie absolwentów opisanych za pomocą danych statystycznych (np. kończących studia stacjonarne i niestacjonarne czy też studia pierwszego, drugiego i trzeciego stopnia) miało, w założeniach, pokazać zróżnicowanie poziomu kwalifikacji absolwentów według poziomów i form studiów, ale także lokalizacji i formy własności uczelni. Oczywiście nie są to jedyne czynniki różnicujące ich potencjał. Prowadzone badania wskazują na zależność ścieżek edukacyjnych i zawodowych oraz kompetencji i kwalifikacji m.in. od płci, miejsca zamieszkania, dochodów, poziomu osiągnięć na wcześniejszych etapach edukacji, sekwencji edukacyjnych wyborów. Materiał, który był podstawą wnioskowania, pozwala na obserwację tylko jednego czynnika: płci.

Studia wyższe kończy coraz więcej kobiet. Trend ten odnotowano we wszystkich krajach europejskich, z wyjątkiem Niemiec i Austrii. W latach 2002–2006 wskaźnik ten był bardzo stabilny, na dwóch mężczyzn kończących studia przypadało około trzech kobiet. Od 2006 roku we wszystkich krajach, na temat których agencja Eurydice posiada dane, wzrosła liczba kobiet kończących studia (*Kluczowe...* 2010 s. 246). Zaprezentowana poniżej analiza populacji absolwentów kończących studia wyższe w Polsce, w tym uczelnie na Mazowszu, będzie także odzwierciedleniem tych zmian.

W roku akademickim 2007/2008 w Polsce ukończyło studia ponad 420,9 tys. absolwentów, prawie 65% tej zbiorowości stanowiły kobiety, około 45% ukończyło studia stacjonarne¹⁴.

W tym miejscu trzeba podkreślić wyraźną przewagę liczbową kobiet wśród absolwentów obu typów uczelni: publicznych i niepublicznych (odpowiednio: około 64% i prawie 67%).

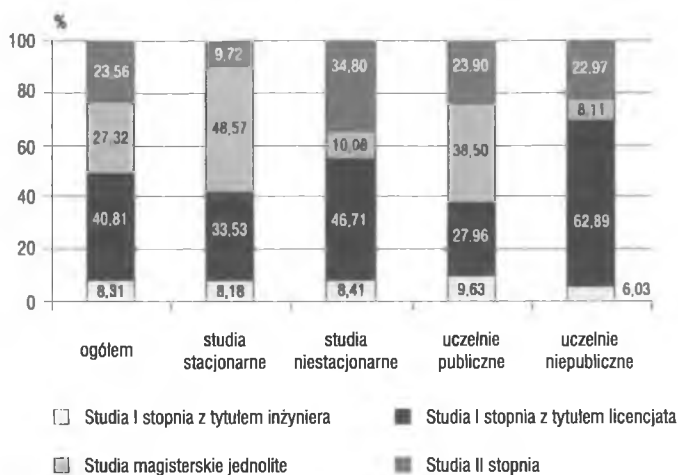
W zbiorowości absolwentów ogółem przeważali – w niewielkim stopniu – absolwenci studiów magisterskich (łącznie studiów jednolitych i drugiego stopnia), a zatem dysponowali oni kwalifikacjami przypisanymi do studiów drugiego stopnia¹⁵. Warto przypomnieć, że zgodnie z obowiązującym prawem studia pierwszego stopnia – licencjackie lub inżynierskie – umożliwiają uzyskanie wiedzy i umiejętności w określonym zakresie kształcenia i przygotowują do pracy w określonym zawodzie, kończą się uzyskaniem tytułu licencjata lub inżyniera, natomiast studia drugiego stopnia – magisterskie, umożliwiają uzyskanie

¹³ Już po zakończeniu projektu ukazała się kolejna publikacja GUS *Szkoły wyższe i ich finanse*, która dostarcza informacji o absolwentach kolejnego rocznika. Będziemy się do niej odwoływać, ale analizy będą dotyczyć, jak w projekcie, populacji absolwentów z roku 2007/2008, także dlatego, że korzystaliśmy w nich i ze sprawozdań rektorów, i ze sprawozdania GUS S-10. Takich danych z 2009 roku nie mamy.

¹⁴ W roku 2008/2009 było 439,7 tys. absolwentów, w tym ok. 65% kobiet i 46% absolwentów studiów stacjonarnych (na Mazowszu: 78,4 tys. absolwentów, 64,4% kobiet i tylko niespełna 38% absolwentów studiów stacjonarnych).

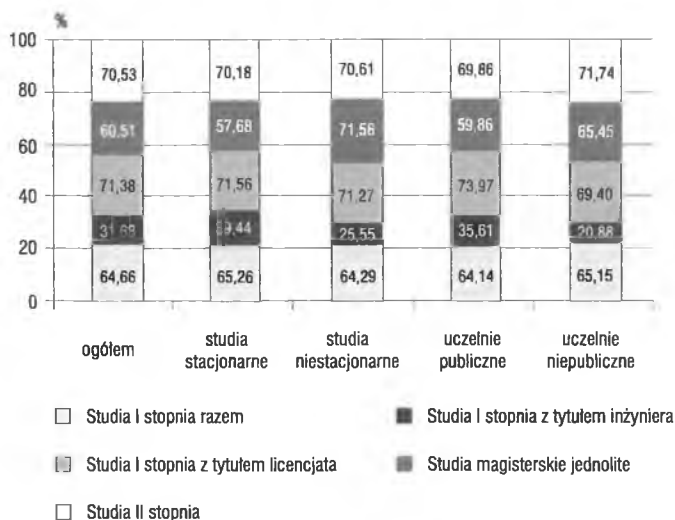
¹⁵ Podobnie w subpopulacji absolwentów z roku 2008/2009 – absolwenci studiów magisterskich stanowili łącznie 50,8% populacji ogółem (na studiach stacjonarnych – 55,2%, na niestacjonarnych – 47,2%). Na Mazowszu sytuacja była nieco inna: absolwenci studiów magisterskich (jednolitych i drugiego stopnia) stanowili 48,6% populacji absolwentów ogółem, w subpopulacji absolwentów studiów stacjonarnych – 54,5%, niestacjonarnych – 44,9%.

Rysunek 5
Struktura absolwentów ogółem z roku akademickiego 2007/2008 (w %)

Źródło: dane ze sprawozdań GUS S-10 i obliczenia własne.

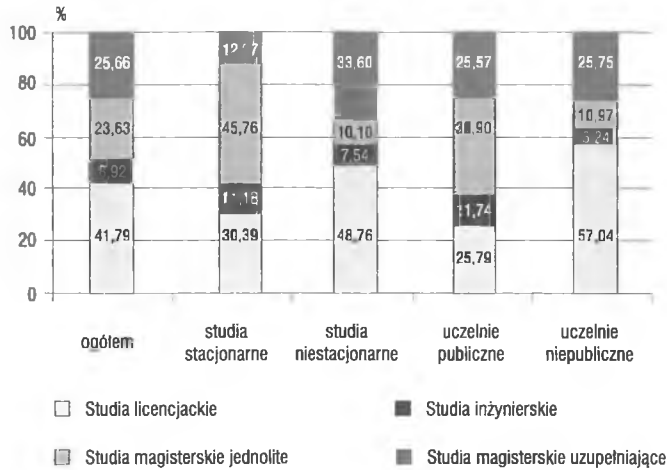
Rysunek 6
Udział kobiet w strukturze subpopulacji absolwentów w roku akademickim 2007/2008 (w %)

Źródło: jak do rysunku 5.

Rysunek 7

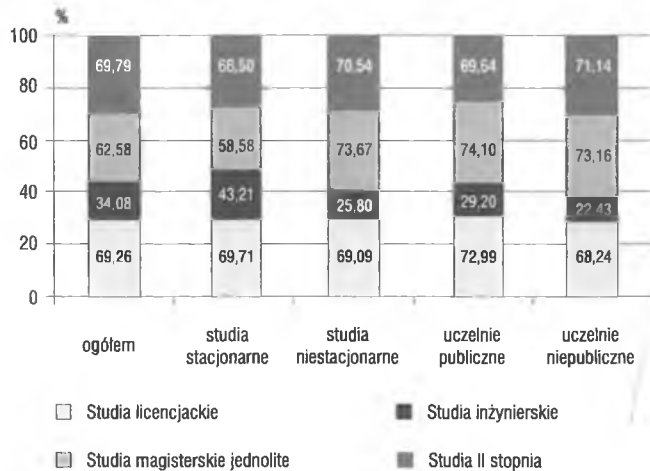
Struktura absolwentów uczelni Mazowsza (ogółem, uczelni publicznych i niepublicznych, studiów stacjonarnych i niestacjonarnych) według ukończonego poziomu studiów w roku akademickim 2007/2008 (w %)

Źródło: jak do rysunku 5.

Rysunek 8

Udział kobiet w strukturze absolwentów uczelni Mazowsza z roku akademickiego 2007/2008 (w %)

Źródło: jak do rysunku 5.

specjalistycznej wiedzy w określonym zakresie kształcenia, a także przygotowują do twórczej pracy w określonym zawodzie, kończą się uzyskaniem tytułu magistra lub równorzędnego, np. lekarza (*Ustawa...* 2005). Absolwenci studiów inżynierskich (pierwszego stopnia) stanowili tylko nieco ponad 8%¹⁶. Ta grupa absolwentów otrzymała jednocześnie dyplom ukończenia studiów pierwszego stopnia i tytuł zawodowy inżyniera. Trzeba podkreślić, że ten typ studiów wybierają głównie mężczyźni.

Istnieje wyraźna przewaga kobiet wśród absolwentów studiów stacjonarnych i niestacjonarnych (odpowiednio: 70,2% i 70,6%). Kobiety dominują także wśród absolwentów studiów pierwszego stopnia z tytułem licencjata, studiów drugiego stopnia oraz jednolitych studiów magisterskich. We wszystkich przypadkach kobiety stanowią ponad trzy piąte absolwentów (por. rysunek 6). Mężczyźni dominują na studiach inżynierskich, zwłaszcza na studiach niestacjonarnych. Wśród absolwentów studiów inżynierskich ogółem, blisko co trzeci jest kobietą, a wśród absolwentów studiów niestacjonarnych w uczelniach niepublicznych kobietą jest co piątą.

W uczelniach publicznych bardziej sfeminizowane są studia licencjackie – udział kobiet wynosi prawie 74%. Kobiety – absolwentki studiów licencjackich – stanowiły prawie 72% absolwentów studiów stacjonarnych¹⁷. A zatem większość kobiet uzyskała kwalifikacje potwierdzone dyplomem studiów pierwszego stopnia i uzyskała tytuł licencjata.

Analiza populacji absolwentów z roku 2007/2008 w przekroju województw wskazała dość istotne różnice między nimi pod względem udziału absolwentów uczelni publicznych i niepublicznych (zdecydowana przewaga absolwentów uczelni publicznych w woj. lubuskim, opolskim i zachodniopomorskim – w każdym stanowili oni ponad 80%, przewaga absolwentów uczelni niepublicznych w województwach łódzkim, podlaskim i mazowieckim – w każdym z nich po ponad 50%). Udział absolwentów studiów stacjonarnych w populacji absolwentów ogółem przekraczał 50% w województwach: dolnośląskim, lubelskim, lubuskim, małopolskim i warmińsko-mazurskim; liderem – jeśli chodzi o udział absolwentów studiów niestacjonarnych było województwo łódzkie – aż ponad 72% (te same proporcje dotyczą studentów). W województwach mazowieckim, świętokrzyskim i podlaskim stanowili oni po ponad 60%.

W roku akademickim 2007/2008 dyplom ukończenia studiów w uczelni Mazowsza otrzymało 76 237 osób, w tym ponad 49 tys. kobiet, co stanowi ponad 64% populacji. Tylko około 38% ogółu absolwentów uczelni Mazowsza ukończyło studia stacjonarne, niespełna połowa (ok. 49%) – uczelnie publiczne (rysunek 7)¹⁸.

Widoczne są istotne różnice w strukturze absolwentów uczelni publicznych i niepublicznych oraz tych, którzy ukończyli studia stacjonarne i niestacjonarne. W uczelniach niepublicznych Mazowsza dominującą kategorią absolwentów z roku 2007/2008 byli absolwenci studiów licencjackich (57%), a absolwentem studiów magisterskich był częściej niż co czwarty. W uczelniach publicznych absolwenci studiów magisterskich stanowili ponad trzy piąte. To nie zaskakuje. Taka struktura jest w dużej mierze pochodną uprawnień posiadanych przez uczelnie.

¹⁶ Podobnie rok później – tylko 7,9% w kraju, 8,8% na Mazowszu. I wyraźna przewaga mężczyzn.

¹⁷ Ale także prawie 70% absolwentów studiów drugiego stopnia i prawie 60% absolwentów studiów jednolitych magisterskich.

¹⁸ W roku akademickim 2008/2009 – 78,5 tys., w tym ponad 50 tys. kobiet (64,4%). Tylko niespełna 39% skończyło studia stacjonarne, ponad 51% uczelnie niepubliczne.

Porównanie struktur populacji ogółu absolwentów i absolwentów uczelni Mazowsza pozwala sformułować wniosek o ich dużym podobieństwie¹⁹, chociaż widoczna jest niewielka przewaga w populacji absolwentów uczelni Mazowsza udziału (głównie na studiach niestacjonarnych) studiów licencjackich, studiów inżynierskich, głównie stacjonarnych w uczelniach publicznych i magisterskich w uczelniach niepublicznych²⁰.

Uczelnie publiczne Mazowsza są bardziej sfeminizowane niż w kraju ogółem (przewaga udziału kobiet wynosi ok. 3 punktów procentowych.). Blisko trzy czwarte absolwentów jednolitych studiów magisterskich na Mazowszu to kobiety, odsetek jest zbliżony w uczelniach publicznych i niepublicznych (rysunek 8).

Absolwenci uczelni Mazowsza to przede wszystkim kobiety, które uzyskały swoje kwalifikacje głównie w uczelniach publicznych oraz na studiach pierwszego stopnia licencjackich i jednolitych magisterskich. Znaczący jest też udział kobiet wśród absolwentów studiów inżynierskich, częściej niż co trzeci absolwent tych studiów na Mazowszu jest kobietą.

Potencjalne kwalifikacje doktorantów

Od kilku lat kształcenie doktorantów i młodych naukowców jest przedmiotem wiele badań i analiz, w tym prowadzonych przez UNESCO-CEPES w ramach projektu *Doctoral Degrees and Qualifications in the Context of the EHEA and the ERIA*, realizowanego w latach 2002–2003, oraz ukończonego w 2009 roku projektu DOC-CAREERS, w którym badano kariery zawodowe młodych naukowców. W tym ostatnim projekcie brały udział szkoły wyższe, przedsiębiorstwa, instytucje badawcze, w tym 33 uniwersytety europejskie, 31 przedstawicieli różnych firm oraz 18 interesariuszy reprezentujących m.in. administrację publiczną oraz instytucje badawcze. Szczególną uwagę poświęcono w tych badaniach absolwentom kierunków studiów w zakresie SET (*Science, Engineering and Technology*), BML (*Biotechnology, Medical and Life Sciences*) oraz ESS (*Economics and Social Sciences*). Wyniki badań wskazują na konieczność współpracy nauki z przemysłem w zakresie opracowywania programów studiów doktoranckich. Wynika z nich również, że połowa absolwentów studiów doktoranckich pracuje poza nauką: w biznesie, w rządzie, w sektorze usług oraz w innych niż szkolnictwo wyższe obszarach edukacji, zajmując zarówno stanowiska badawcze, jak i inne. W rekomendacjach zachęca się uczelnie do monitorowania losów absolwentów, a zwłaszcza ścieżek rozwoju zawodowego doktorantów.

Badania doktorantów przeprowadzone w 2005 roku na uczelniach warszawskich (Dąbrowa-Szeffler, Sztabiński 2006) potwierdzają tezę, iż funkcjonujący w Polsce model studiów doktoranckich ma na celu głównie przygotowanie kadr dla nauki. Jednak niemal połowa ankietowanych doktorantów zamierzała podjąć pracę poza nauką (wyniki zbieżne z omówionymi powyżej), a zatem w ich przypadku proponowany model studiów doktoranckich nie spełnił zakładanego celu.

Podobnie jak w przypadku profilu studenta, nie dysponujemy wyczerpującymi informacjami na temat doktorantów. Nie mamy wiedzy na temat ukończonych przez nich wcześniej studiów, nie znamy także motywów podjęcia studiów doktoranckich oraz ich

¹⁹ Co nie jest zaskakujące, biorąc pod uwagę udział rynku edukacyjnego Mazowsza w rynku krajowym.

²⁰ Uczelnie z uprawnieniami.

planów na przyszłość, szczególnie ważnych wówczas, gdy wiążą się z podjęciem pracy naukowej.

Na Mazowszu kształci się ponad 7 tys. doktorantów, co oznacza, że blisko co piąty doktorant w kraju jest uczestnikiem tych studiów w uczelni na Mazowszu. Są tu zatem duże możliwości (głównie kadrowe) i bogata oferta studiów doktoranckich, które realizowane są przede wszystkim w uczelniach Warszawy: Uniwersytecie Warszawskim, Politechnice Warszawskiej, Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Szkole Głównej Handlowej czy Akademii Wychowania Fizycznego. Doktoranci publicznych uczelni Mazowsza stanowią 92,1% ogółu doktorantów Mazowsza i są to prawie wyłącznie doktoranci publicznych uczelni Warszawy – stanowią oni 91,3% ogółu doktorantów Mazowsza. Zatem prawie wszyscy, którzy podjęli studia doktoranckie w uczelniach publicznych na Mazowszu, podjęli je w Warszawie. Ze sprawozdań rektorów uczelni Mazowsza wynika, że w okresie sprawozdawczym (2008/2009) stopień doktora otrzymało 617 osób, w tym 614 w publicznych szkołach wyższych.

Pozostali uczestnicy kształcenia w szkołach wyższych

W roku akademickim 2009/2010 na studiach podyplomowych kształciło się w Polsce ponad 194 tys. słuchaczy, większość z nich (68,1%) stanowiły kobiety. Słuchacze studiów podyplomowych korzystali przede wszystkim z oferty publicznych szkół wyższych – stanowili oni 66,0% ogółu słuchaczy (i odsetek ten wzrósł w stosunku do roku poprzedniego o ponad 10 punktów procentowych). Blisko co czwarty słuchacz studiów podyplomowych zdobywał je w uniwersytecie, a co ósmy w Centrum Medycznym Kształcenia Podyplomowego w Warszawie.

Ze sprawozdań rektorów szkół wyższych (za rok 2009) wynika, że oferta studiów podyplomowych jest bardzo bogata i skierowana do różnych grup odbiorców legitymujących się wykształceniem wyższym. W 2009 roku na uczelniach Mazowsza w studiach podyplomowych uczestniczyło blisko 30 tys. słuchaczy, w tym 57,4% stanowili słuchacze uczelni publicznych.

Uczelnie, oprócz studiów na poziomach I, II i III, oferują szeroki wachlarz innych zajęć, wśród nich: studia podyplomowe, programy *Master of Business Administration* (MBA), kursy, warsztaty, wykłady oraz seminaria. Uczestnikami tych zajęć są różne grupy odbiorców, od wysoko wykwalifikowanych specjalistów uczestniczących w programach MBA, do dzieci biorących udział w zajęciach o charakterze badawczym, innowacyjnym, zachęcających do poszukiwań, a w przyszłości do pracy badawczej. Uczelnie proponują kursy, wykłady, warsztaty w ramach funkcjonujących Uniwersytetów Otwartych i Uniwersytetów Trzeciego Wieku, których jest na Mazowszu najwięcej. Niestety, brak jest danych statystycznych pozwalających określić rozmiary tego kształcenia. Na stronach internetowych uczelni zamieszczane są niekiedy informacje dotyczące liczby słuchaczy.

Przy niektórych szkołach wyższych, co warto odnotować, funkcjonują także szkoły średnie. Z danych pochodzących ze sprawozdań rektorów wynika, że chociaż część uczelni niepublicznych ma ubogą ofertę studiów, to obok studiów proponuje kształcenie w szkołach policealnych.

Osobne i znaczące miejsce wśród dorosłej społeczności studenckiej zajmują słuchacze programów MBA. Pierwsze programy MBA powstały w Polsce na początku lat dziewięćdziesiątych z inicjatywy funkcjonujących w tamtym okresie szkół biznesu, które otrzymywały na początku swej działalności wsparcie merytoryczne z programów pomocowych (brytyjski Know-how Fund, amerykańskie rządowe programy wspierania przedsiębiorczości w okresie transformacji) i największych uczelni państwowych, które współpracowały z uczelniami partnerskimi w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie, m.in. przy tworzeniu oraz prowadzeniu programów MBA.

Ponieważ w świetle polskiego prawa dyplom MBA ciągle nie istnieje, nie ma w dostępnych statystykach wyszczególnionych informacji na temat tych studiów. Jedynym źródłem informacji o studiach MBA – programie, skali kształcenia, odpłatności za studia i ich jakości – są administracje programów. Wraz z upowszechnianiem programów – w ofercie uczelni z roku na rok było ich coraz więcej – dyplom ukończenia studiów MBA zaczął mieć swoją cenę w sensie zarówno odpłatności za te studia (są to studia drogie), jak i wynagrodzenia po studiach. Informacje o programach MBA zbiera (od 2006 roku) na potrzeby ratingu MBA Stowarzyszenie Edukacji Menedżerskiej Forum. W każdej z jego dotychczasowych edycji (były trzy ratingi) bierze udział około dwóch trzecich istniejących programów MBA.

W 2010 roku, po aktualizacji bazy, zidentyfikowanych zostało 56 programów MBA, 38 wzięło udział w projekcie, zdecydowana większość z nich (21 programów, z których 16 poddano ocenie ratingowej) prowadzona jest w uczelniach Warszawy lub na Mazowszu.

Pierwszy program MBA – *Executive MBA* – powstał w 1989 roku w Akademii Leona Koźmińskiego (wówczas: Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego). Z posiadanych informacji wynika, że największe zainteresowanie tymi programami (nie studiami, ale ich tworzeniem) było w latach dziewięćdziesiątych (do końca 2000 roku powstało aż 25 programów z 38, które wzięły udział w trzeciej edycji ratingu Forum). Są to w ogromnej większości programy o profilu ogólnym. Trudno jest ustalić liczbę słuchaczy programu. Z posiadanych informacji wynika, że średnia liczebność grupy/edycji to ok. 26 osób (są programy, na których liczba słuchaczy wynosi 60, ale są i takie, na których kształtuje się ona na poziomie między 4 a 8). W niektórych programach jest tylko jedna rekrutacja, w innych dwie.

Wśród słuchaczy programów MBA są zajmujący stanowiska kierownicze (ok. 69%), słuchacze z zagranicy (średnio ok. 11%), połowę stanowią pracownicy firm międzynarodowych, jedną trzecią słuchaczy studiów MBA stanowią kobiety. Cena tych studiów waha się od 6 tys. do 82 tys. zł (średnia to ok. 29 tys. zł). Najdroższe są programy uczelni warszawskich (ok. 45% słuchaczy jest sponsorowanych, najczęściej przez pracodawcę). Cena jest pochodną czasu trwania programu, liczbyjazdów, w jakiejś mierze lokalizacji uczelni i jej marki, a także jakości programów. W Polsce są zarówno programy bardzo dobre, dobre, jak i nieco słabsze. Te najlepsze, prowadzone z renomowanymi partnerami zagranicznymi, nie odbiegają jakością wykładawców i treściami programowymi od czołowych programów zagranicznych. Potwierdzają to ich międzynarodowe akredytacje.

Podsumowanie

Studenci i absolwenci uczelni Mazowsza, w tym największego ośrodka akademickiego w kraju – Warszawy, to najliczniejsza, w porównaniu do innych województw, społeczność akademicka w kraju. Wśród studentów i absolwentów przeważają kobiety, wyjątek stanowią studia inżynierskie, chociaż i na tych studiach udział kobiet na Mazowszu jest znaczący. Na uwagę zasługuje fakt, że co piąty student Mazowsza zdobywa swoje kwalifikacje w uniwersytecie publicznym, w tym w największej mazowieckiej i polskiej uczelni – Uniwersytecie Warszawskim, w którym kształcą się ponad 55 tys. studentów. Analiza potencjalnych kwalifikacji absolwentów uczelni Mazowsza wskazuje, że uzyskali oni przede wszystkim kwalifikacje licencjata zdobyte w trybie studiów niestacjonarnych²¹. Na podstawie danych statystycznych nie możemy wnioskować o stopniu ich opanowania przez absolwentów. Badania i analizy przywoływane w artykule wskazują jednak, że w województwie mazowieckim rośnie liczba absolwentów z wykształceniem wyższym, których kwalifikacje nie odpowiadają na zapotrzebowanie pracodawców. Gdy zestawimy grupy kierunków studiów najliczniej reprezentowanych przez studentów i absolwentów uczelni Mazowsza z branżami, w których najwięcej absolwentów znajduje pierwszą pracę, to obszary te wykazują znaczną zbieżność. Jeśli zatem kwalifikacje nabyte przez absolwentów nie odpowiadają wymaganiom rynkowym, warto dogłębniej analizować ten problem. Jest to tym bardziej uzasadnione, że wprowadzane Krajowe Ramy Kwalifikacji oraz analiza kształcenia w kontekście jego efektów wymagają innego niż dotychczas spojrzenia na sylwetkę absolwenta danego kierunku oraz na programy kształcenia, które umożliwiają uzyskanie oczekiwanej wiedzy, umiejętności i postaw personalnych i społecznych.

Niewątpliwym potencjałem akademickiego Mazowsza są doktoranci, którzy korzystają z bogatej oferty studiów doktoranckich realizowanych przede wszystkim w uczelniach Warszawy: Uniwersytecie Warszawskim, Politechnice Warszawskiej, Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Szkole Głównej Handlowej czy Akademii Wychowania Fizycznego. Jeśli tylko połowa z nich trafi do szkół wyższych i pracy naukowej, to i tak stanowią znaczący potencjał.

Na uwagę zasługują także udział osób dorosłych, ale także dzieci i młodzieży w innych niż tradycyjne studia formach kształcenia oferowanych przez uczelnie Mazowsza.

²¹ Tych absolwentów w populacji absolwentów ogółem jest najwięcej.

Aneks

Tabela I
 Studenci według województw i typu uczelni w roku akademickim 2009/2010
 (łącznie z cudzoziemcami)^a

Województwo	Ogółem	W tym kobiety	Szkoły wyższe		Kobiety/ogółem (w %)	Publiczne/ogółem (w %)	Niepubliczne/ogółem (w %)
			publiczne	niepubliczne			
Mazowieckie	347 204	202 343	187 067	160 137	58,28	53,88	46,12
Dolnośląskie	169 874	96 134	120 252	49 622	56,59	70,79	29,21
Kujawsko-Pomorskie	83 432	51 599	56 412	27 020	61,85	67,61	32,39
Lubelskie	102 912	62 723	63 890	39 022	60,95	62,08	37,92
Lubuskie	25 739	15 030	22 920	2 819	58,38	89,05	10,95
Łódzkie	139 978	85 050	73 749	66 229	60,76	52,69	47,31
Małopolskie	212 139	121 849	163 127	49 012	57,44	76,90	23,10
Opolskie	39 623	23 727	33 170	6 453	59,88	83,71	16,29
Podkarpackie	70 555	39 986	49 407	21 148	56,67	70,03	29,97
Podlaskie	54 846	31 760	36 328	18 518	57,91	66,24	33,76
Pomorskie	103 269	59 321	73 560	29 709	57,44	71,23	28,77
Śląskie	178 034	102 633	123 834	54 200	57,65	69,56	30,44
Świętokrzyskie	52 957	32 078	29 524	23 433	60,57	55,75	44,25
Warmińsko-Mazurskie	49 914	30 051	35 565	14 349	60,21	71,25	28,75
Wielkopolskie	176 674	104 547	117 487	59 187	59,18	66,50	33,50
Zachodniopomorskie	73 089	41 032	60 850	12 239	56,14	83,25	16,75
Ogółem	1 880 239	1 099 863	1 247 142	633 097	58,50	66,33	33,67

^a Bez szkół resortu obrony narodowej oraz resortu spraw wewnętrznych i administracji.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Szkoły wyższe...* 2010.

Tabela II
Absolwenci według województw i typu uczelni w roku akademickim 2007/2008

Województwo	Ogółem	W tym kobiety	Szkoły wyższe		Kobiety/ ogółem (w %)	Publiczne/ ogółem (w %)	Niepub- liczne/ ogółem (w %)
			publiczne	niepub- liczne			
Mazowieckie	76 237	49 072	37 466	38 771	64,37	49,14	50,86
Dolnośląskie	35 050	22 404	24 681	10 369	63,92	70,42	29,58
Kujawsko-Pomorskie	19 265	12 961	13 434	5 831	67,28	69,73	30,27
Lubelskie	22 735	15 291	14 031	8 704	67,26	61,72	38,2
Lubuskie	6 936	4 490	6 109	827	64,73	88,08	11,92
Łódzkie	29 330	19 601	12 319	17 011	66,83	42,00	58,00
Małopolskie	38 610	25 012	29 698	8 912	64,78	76,92	23,08
Opolskie	7 546	5 060	6 261	1 285	67,06	82,97	17,03
Podkarpackie	18 106	11 261	11 949	6 157	62,19	65,99	34,01
Podlaskie	13 896	8 864	6 606	7 290	63,79	47,54	52,46
Pomorskie	22 696	14 755	16 103	6 593	65,01	70,95	29,05
Śląskie	42 227	26 901	26 685	15 542	63,71	63,19	36,81
Świętokrzyskie	14 035	9 579	7 742	6 293	68,25	55,16	44,84
Warmińsko-Mazurskie	14 789	9 962	10 223	4 566	67,36	69,13	30,87
Wielkopolskie	40 631	26 522	27 364	13 267	65,28	67,35	32,65
Zachodniopomorskie	17 040	10 881	13 954	3 086	63,86	81,89	18,11
Ogółem	419 129	272 616	264 625	154 504	65,04	63,14	36,86

Źródło: jak do tabeli I.

Tabela III
 Studenci według województw i trybu studiowania w roku akademickim 2009/2010
 (łącznie z cudzoziemcami)^a

Województwo	Ogółem	W tym kobiety	Studia		Kobiety ogółem (w %)	Studia	
			stacjo- narne	niestacjo- narne		stacjo- narne ogółem (w %)	niestacjo- narne ogółem (w %)
Mazowieckie	347 204	202 343	145 791	201 413	58,28	42,00	58,00
Dolnośląskie	169 874	96 134	89 233	80 641	56,59	52,53	47,47
Kujawsko-Pomorskie	83 432	51 599	43 644	39 788	61,85	52,31	47,69
Lubelskie	102 912	62 723	61 407	41 505	60,95	59,67	40,33
Lubuskie	25 739	15 030	13 814	11 925	58,38	53,67	46,33
Łódzkie	139 978	85 050	52 133	87 845	60,76	37,24	62,76
Małopolskie	212 139	121 849	121 999	90 140	57,44	57,51	42,49
Opolskie	39 623	23 727	21 123	18 500	59,88	53,31	46,69
Podkarpackie	70 555	39 986	37 083	33 472	56,67	52,56	47,44
Podlaskie	54 846	31 760	26 285	28 561	57,91	47,93	52,07
Pomorskie	103 269	59 321	55 239	48 030	57,44	53,49	46,51
Śląskie	178 034	102 633	85 193	92 841	57,65	47,85	52,15
Świętokrzyskie	52 957	32 078	20 123	32 834	60,57	38,00	62,00
Warmińsko-mazurskie	49 914	30 051	26 612	23 302	60,21	53,32	46,68
Wielkopolskie	176 674	104 547	86 127	90 547	59,18	48,75	51,25
Zachodniopomorskie	73 089	41 032	39 733	33 356	56,14	54,36	45,64
Ogółem	1 880 239	1 099 863	925 539	954 700	58,50	49,22	50,78

^a Bez szkół resortu obrony narodowej oraz resortu spraw wewnętrznych i administracji.

Źródło: jak do tabeli I.

Tabela IV

Studenci w publicznych uniwersytetach w Polsce według województw i trybu studiów w roku akademickim 2009/2010

Uniwersytet	Ogółem	W tym kobiety	Studia		Kobiety ogółem (w %)	Studia	
			stacjo- narne	niestacjo- narne		stacjo- narne ogółem (w %)	niestacjo- narne ogółem (w %)
Uniwersytet Warszawski	55 387	36 667	31 305	24 082	66,2	56,52	43,48
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego	15 978	10 629	10 073	5 905	66,52	63,04	36,96
Ogółem w uniwersytetach w Warszawie	71 365	47 296	41 378	29 987	66,27	57,98	42,02
Uniwersytet w Białymstoku	15 126	10 853	8 475	6 651	71,75	56,03	43,97
Uniwersytet Gdański	28 109	18 573	18 152	9 957	66,07	64,58	35,42
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu	45 712	31 533	28 627	17 085	68,98	62,62	37,38
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie	44 959	30 601	30 326	14 633	68,06	67,45	32,55
Uniwersytet Łódzki	41 103	27 260	24 779	16 324	66,32	60,29	39,71
Uniwersytet Marii-Curie Skłodowskiej	28 427	19 869	19 154	9 273	69,89	67,38	32,62
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu	30 822	20 760	21 575	9 247	67,35	70	30
Uniwersytet Opolski	15 861	11 585	9 483	6 378	73,04	59,79	40,21
Uniwersytet Szczeciński	28 426	18 340	16 113	12 313	64,52	56,68	43,32
Uniwersytet Śląski w Katowicach	32 708	22 491	19 171	13 537	68,76	58,61	41,39
Uniwersytet Rzeszowski	22 252	15 114	13 876	8 376	67,92	62,36	37,64
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie	32 283	19 501	22 653	9 630	60,41	70,17	29,83
Uniwersytet Wrocławski	36 567	25 623	20 850	15 717	70,07	57,02	42,98
Uniwersytet Zielonogórski	16 238	8 757	10 035	6 203	53,93	61,8	38,2
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy	14 115	10 151	8 868	5 247	71,92	62,83	37,17
Ogółem w uniwersytetach	504 073	338 307	313 515	190 558	67,11	62,20	37,80

Źródło: jak do tabeli I.

Literatura

Autonomia... 2010

Autonomia programowa uczelni. Ramy kwalifikacji dla szkolnictwa wyższego, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa wyższego, Warszawa 2010.

Borell-Damian L. 2009

University-Industry Partnerships for Enhancing Knowledge Exchange. Doc-careers Project by Lidia Borrell-Damian, European University Association, Brussels.

Bukowski M. (red.) 2010

Zatrudnienie w Polsce. Praca w cyklu życia, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa

Czapiński J., Panek T. (red.) 2009

Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.

Dąbrowa-Szeffler M., Jabłecka J. 2007

Szkolnictwo wyższe w Polsce. Raport dla OECD, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Warszawa.

Dąbrowa-Szeffler M., Sztabiński P.B. 2008

Model kształcenia doktorantów. Wnioski z badań, Centrum Badań Polityki Naukowej i Szkolnictwa Wyższego, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.

Drogosz-Zabłocka E., Minkiewicz B. 2010

Profil społeczności studenckiej „Akademickiego Mazowsza”; Profil absolwentów „Akademickiego Mazowsza” w: Analiza szkół wyższych Warszawy i Mazowsza. Raport analityczny na temat potencjału, kluczowych kompetencji, strategii oraz działania szkół wyższych na Mazowszu (dla projektu „Foresight regionalny dla szkół wyższych Warszawy i Mazowsza «Akademickie Mazowsze 2030»”), Warszawa.

Europejski... 2009

Europejski System Transferu i Akumulacji Punktów 2009, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa

Grabowska I., Kotowska I.E. 2009.

Doskonalenie zawodowe a status na rynku pracy, w: Czapiński J., Panek T. (red.): *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.

Kluczowe... 2010

Kluczowe dane o edukacji w Europie 2009, Komisja Europejska, Eurydice, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa.

Kraśniewski A. 2009

Proces Boloński to już 10 lat, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa.

Raport... 2010

Raport końcowy opracowany na zlecenie Szkoły Głównej Handlowej w ramach projektu „Foresight regionalny dla szkół wyższych Warszawy i Mazowsza «Akademickie Mazowsze 2030»”.

Rocznik... 1997; 2009a

Rocznik statystyczny województw [...], Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.

Rocznik... 2005, 2007, 2009b

Rocznik statystyczny województwa mazowieckiego [...], Urząd Statystyczny w Warszawie, Warszawa.

Szkolnictwo wyższe... 2008

Szkolnictwo wyższe 2008. Dane podstawowe, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Warszawa.

Szkolnictwo wyższe... 2010

Szkolnictwo wyższe w Europie 2009. Postęp w realizacji Procesu Bolońskiego, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa.

Szkoły wyższe... 2009

Szkoły wyższe i ich finanse w 2008 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.

Szkoły wyższe... 2010

Szkoły wyższe i ich finanse w 2009 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.

Sztanderska U., Minkiewicz B., Bąba M. 2004

Oferta kształcenia a wymagania rynku pracy, Instytut Społeczeństwa Wiedzy, Warszawa (materiał niepublikowany).

Ustawa... 2005

Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym z 27 lipca 2005 roku, „Dziennik Ustaw” 2005, nr 164, poz. 1365.

Wójcicka M. 2002

Dywersyfikacja w szkolnictwie wyższym, Centrum Badań Polityki Naukowej i Szkolnictwa Wyższego, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.